

**BOSHLANG'ICH SINIF TEXNOLOGIYA DARSLARIDA APPLIKATSIYA
BILAN ISHLASH MAVZULARINI TO'G'RI TASHKIL ETISH TALABLARI**

Mir-yusupova Muxayyo Alimjonovna

Andijon davlat pedagogika instituti

Fizika va texnologik ta'lim kafedrası o'qituvchi

ANNOTATSIYA

Maqolada applikatsiya tushunchasi xususiyatlari va materiallariga ko'ra xilma-xil bajarilishi texnikasining o'xshashligi bilan birlashgan badiiy asarlarni yaratish usullarini o'z ichiga oladi. Har bir material applikatsiyasi bajarilish texnikasiga jiddiy ta'sir ko'rsatuvchi xususiyatlarga ega, masalan, qogo'z, limon, daraxtlar po'stloqlari fonga turli yelimlar bilan yopishtirilishi haqida uslubiy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar. Texnologiya, applikatsiya, suvenirlar, dekorativ applikatsiya, geometrik shakl, ko'p rangi applikatsiyalar, syujet.

Applikatsiya – tasvirlash texnikasining turli formalarni qirqish va ularni fon tarzida qabul qilingan materiallar hisobiga mustahkamlashga asoslanuvchi turidir. Bu applikatsiyadan faqat bezash maqsadlarida ko'rgazmali qurollar, turli o'yinlar uchun qo'llanmalar, o'yinchoqlar, bayroqlar, suvenirlar, devoriy gazetalar, stendlar va hokazolarni bezashda ishlatiladi. Applikatsiya bilan shug'ullanish o'quvchilarni garmonik rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Applikatsiya ijodni rivojlantirishda katta yordam beradi, tasavvurni boyitadi, kuzatuvchanlik va diqqatni faollashtiradi, irodani tarbiyalaydi, chamalash va rangni sezishni o'stiradi.

Applikatsiya ishini bajarishda asosiy e'tibor uning umumiy ko'rinishiga qaratilishi kerak. Yaxshi o'ylangan kompozitsiya, ya'ni tasvirlash lozim bo'lgan narsalarni joylashtirish applikatsiyalar muvaffaqiyatining garovidir. Tasvirlash lozim bo'lgan narsalar yordamida figura va narsalarning holati aniqlanadi, tasvirlangan hodisalarning uyg'unligiga erishiladi. Tasvirning barcha detallari, hatto eng kichiklari ham qog'ozdan qirqiladi, ularni chizmaslik kerak.

Applikatsiya tushunchasi xususiyatlari va materiallariga ko'ra xilma-xil bajarilishi texnikasining o'xshashligi bilan birlashgan badiiy asarlarni yaratish usullarini o'z ichiga oladi. Har bir material applikatsiyasi bajarilish texnikasiga jiddiy ta'sir ko'rsatuvchi xususiyatlarga ega, masalan, qogo'z, limon, daraxtlar po'stloqlari fonga turli yelimlar bilan yopishtiriladi.

Applikatsiya – badiiy asar yaratishning eng sodda va oson usulidir. Bu applikatsiyadan faqat bezash maqsadlaridagina korg'azmali qurollar, turli o'yin uchun qo'llanmalar, o'yinchoqlar, bayroqchalar, bezaklar, shu kabilarni yaratishdan keng qo'llash imkonini beradi.

Dekorativ applikatsiya – u naqsh, gullardan tashkil topib, alohida-alohida

tasvirlardan tarkib topuvchi predmetli, hodisa, harakatlar uyg'unligini aks ettiruvchi syujetdan iborat bo'lishi mumkin.

Applikatsiya tasvirlash texnikasini turli formalarini qirqish va ularning fon tarzida qabul qilingan materiallar hisobga mustahkamlashga asoslanuvchi turidir.

Applikatsiya 2500 yil muqaddam ko'chmanchi xalqlar orasida paydo bo'lgan. Ular applikatsiyadan kiyim-bosh, turar joylarini bezatishda ishlatganlar. Applikatsiya turli xalqlarda turli materiallardan tayyorlangan. Masalan, yoqutlar applikatsiya ishida po'stlog'dan foydalanishgan, bo'yalgan po'stlog'dan qilingan applikatsiyalar bilan ular o'tovlarini bezashgan. Xanti-mansi, evenk va boshqa shimoliy xalqlari applikatsiyada teri, sukno, mo,,yna ishlatishgan. Komi, qozoq, kalmik, osetin, buryat va boshqa xalqlar applikatsiyadan milliy kiyim, uyro'zg'or predmetlarini bezashda foydalanishgan.

Applikatsiya ishida asosiy material qog'ozdir, dazmollangan yoki kraxmallangan bo'lakchalardan ham foydalanish mumkin. Bu materiallar bilan bir qatorda somon, quritilgan o,,simliklar, urug'-danaklar, barglar va shu kabilardan ham foydalansa bo'ladi. Qog'ozning yaltiraydigan marmar, bosma gul tushirilgan-barxat, kumush va bronza, rasm solish va chizmachilik qog'ozi navlari applikatsiya uchun yaroqlidir. Applikatsiya bilan shug,,ullanish o,,quvchilarni garmonik rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Applikatsiya ijodni rivojlantirishga yordam beradi, kuzatuvchanlik, diqqat va tasavvurni faollashtiradi, irodani tarbiyalaydi, qo'l mehnati, tasvirni his qilish, chamalash va rangni sezishni o,,stiradi. Rangli qog'oz yoki boshqa materialdan tasvir ustidagi ish badiiy didni avj oldiradi.

Applikatsiya ishlari doimo xotirada saqlanishi haqida majburiy qoida sifatida bajarilishi lozim bo'lgan izchillikda ado etiladi. Istalgan applikatsiya syujetni tanlashdan boshlanib, undan keyin applikatsiya eskizi, qog'oz tanlash, kerakli detallarni qirqish, ularni fonga kuyish, yelimlash va nihoyat kuritish jarayonlari keladi. Oddiy applikatsiyalar eskizsiz bajariladi. Applikatsiya ishlarini bajarishda asosiy e'tibor uning umumiy kompozitsiyasiga qaratilishi kerak. Yaxshi uylangan kompozitsiya, ya'ni tasvirlash lozim bo,,lgan narsalarni joylashtirish-applikatsiya muvaffaqiyatining garovidir.

Eng oddiy applikatsiyalar bu geometrik figuralardan qilingan ornamental applikatsiyalardir. Avval ornament eskizi tuziladi, so'ngra kerakli detallar o'lchami va miqdori hisoblanadi. Detailarni tayyorlab ma'lum tartibda joylashtiriladi va yopishtirishni qaysi detaldan boshlash kerakligi aniqlanadi. Applikatsiyada avval eskizi tuziladi, so'ngra kerakli detallar o'lchami va miqdori hisoblanadi. Detailarni tayyorlab ma'lum tartibda joylashtiriladi va yopishtirishni qaysi detaldan boshlash kerakligi aniqlanadi. So'ngra tayyorlangan materiallar bir-biriga yopishtiriladi.

Geometrik shaklli applikatsiyalar. Bajarilish texnikasiga ko'ra applikatsiyaning eng oddiy turlaridan biri geometrik shaklli applikatsiyalardir. 1 va 3

sinf o,,quvchilari geometrik shaklli applikasiyani bajarishda quydagi bilimlarni egallaydilar.

1. Geometrik shakllar: kvadrat, to'g'ri burchak, uchburchak, aylanani qog'oz bo'lagidan va o'lchov asboblari yordamida hosil bo'lishi haqidagi mavjud bilimlarni mustahkamlaydilar.

2. Badiiy didni o'tiradi, rasm darslarida polosa, doira, kvadratda ornamentlar tuzish bo'yicha olingan bilimlarni chuqurlashtiradilar.

3. Ayrim predmetlarni detalma-detal tahlil qilib geometrik shakllarni to'g'ri idrok etishni o'rganadilar.

4. Bolalarni "ko'p, kam, uzunasiga, ko'ndalangiga, qism va qatlam, ikki qismga qirqish, to'rt qismga, teng qismlarga" kabi tushunchalari mustahkamlanadi.

5. Bolalar ranglar uyg'unlagini to'g'ri tanlashni o'rganadilar. Ularda estetik did tarbiyalanadi.

Geometrik shaklli applikasiyalarni ham dekorativ-ornament, predmet, syujetli applikasiyalarga ajratish mumkin. Doira, kvadrat va ovaldan ornamentlar yasash. Ornament detallari: turli o,,lchamdagi kvadrat, uchburchaklar tayyorlanadi. Kvadratda naqsh diagonal bo'yicha tuziladi – bunda shakllarni simmetrik joylashtirish qulay. Doirada naqsh markazdan radiuslar bo'ylab tuziladi.

Geometrik figuralardan predmetli applikasiyalar. Bolalarni predmetlarni fazoviy idrok etishini rivojlantirish kerak. Buni atrofimizni o'rab turgan narsalar: uy, archa, daraxt, mashina, idish-tovoq, jonivorlar, gullar va shu kabilarni u yoki bu darajada geometrik shakllar bilan ifodalash mumkin. O'qituvchi istalgan predmetni tanlashi mumkin. Uni bolalar bilan birgalikda ko'rib, uning ayrim detallari qaysi geometrik shakllarga o'xshashligi, ularni qanday o,,lchamlarda, qaysilarini kattaroq, qaysilarini kichikroq olish, qanday izchillikda joylashtirish kerakligini aniqlaydilar. Rangli qog'ozlardan olingan doiralalar va ularning qismlari bilan applikasiya bo'yicha juda ko'p geometrik ishlarni bajarish mumkin. Doiralarni har birini shunday joylashtirish kerakki, natijada talab qilinadigan shakl paydo bo'lsin.

Geometrik figuralardan predmetli applikasiya yasash texnologiyasi

- Ish mavzu va fikrni tanlashdan boshlanadi;
- Ochiq tondagi qog'oz va fon tanlanadi;
- Applikasiya mo'ljallangan tasvir va elementlar miqdori qog'ozni tanlashni belgilaydi;
- Tasvir ustida ishlanganda asosiy e'tibor tanlangan mavzuning mazmuniga, kerakli materiallar, ularning o'lchamlari, ranglarini tanlashga qaratiladi.
- Tasvir hajmiga ko,,ra eng katta element asosiy mavzuga mos element bo'lishi kerak.
- Tasvirlash lozim bo'lgan materiallar yordamida figura va predmetlarning holati aniqlanadi;

- Tasvirlangan hodisalarning uygʻunligiga erishiladi;
- Tasvirning barcha detallari, hatto eng kichiklari ham qogʻozdan qirriladi, ularni chizmaslik kerak;
- Tayyorlangan detallar yelimlanadigan sath, yaʼni fonga joylashtiriladi va oʻylangan tasvir hosil qilinadi;
- Agarda bu tasvir maʼqul boʻlsa, detallar boshqacha joylashtiriladi;
- Detailarni yopishtirishda joyni adashtirmaslik uchun ularning oʻrnini qalam bilan belgilab qoʻyiladi;
- Misol tariqasida eng oddiy geometrik shakl – kvadratni olib, uning almashinishini hosil qilish uchun turli holatlarda joylashtirib koʻramiz.
- Ishni boshlash uchun markazni topish, simmetriya oʻqini oʻtkazish va elementlarni shunga koʻra joylashtirish lozim.

Bu ishlar oʻquvchilarda ijodiy va atroflicha tasavvurni, badiiy didni oʻstirishga yordam beradi. Bolalarda qoʻyilgan maqsadga erishish yoʻlida qatʼiyatlik, tartiblik tarbiyalanadi. Uyushqoqlik bilan ishlash koʻrsatmalariga rioya qilish, tashabbuskorlik koʻrsatish koʻnikmalari shakllanadi. Oʻquvchilar tayyorlagan applikatsiyalar ona tili va matematika darslari uchun ajoyib didaktik material, oʻquvchilar nutqini oʻstirish vositasi boʻlishi, ularning predmetlari shakli, rangi, fazoda joylashishi haqidagi tushunchalarini boyitishga xizmat qilishi mumkin.

Koʻp rangi applikatsiyalar. Koʻp rangi applikatsiyalarni qirqish ancha murakkab ish boʻlib, tasvirni qismlarga ajratish bilan aloqadordir. Bu turdagi applikatsiyalarni bajarishda fonni tanlash juda muhimdir. Fon ifodalangan predmetlar rangidan ochroq boʻlishi kerak. Ana shunda predmet xuddi boʻrtib turgandek yorqin koʻrinadi. Hammasi oʻyilgan asarga bogʻliq. Fonda joylashgan detallar rangi ham shunga qarab tanlanadi, detallarni tabiiy joylashishi va oʻlchamlarining uygʻunligiga eʼtibor berish kerak. Bu ishlarning bajarishning bir necha usullari mavjud: ayrim detallar oldindan belgilamay qirriladi, ayrim detallar esa belgilangan eskizlar boʻyicha qirriladi. Koʻp rangli applikatsiyalardan biri dekorativ applikatsiyalardir. Dekorativ applikasiya -naqsh gullardan tashkil topib, alohida-alohida tasvirlangan hodisa harakatlar uygʻunligini aks ettiruvchi manzaralardan iborat boʻlishi mumkin. Dekorativ applikatsiyalarni bolalar kitob, oynoma va boshqa materillardan olishlari, ayrim elementlarni qoʻlda yaratishlari mumkin. Sharq naqshi applikasiyasining bu turi uchun boy material hisoblanadi. Dekorativ applikasiya bir va koʻp rangli boʻlishi mumkin. Badiiy applikasiyalar. Mavzuli ishlarni yaratish faqat mehnatga emas, balki badiiy tayyorgarlikni ham talab qiladi. Texnologiya taʼlimi darslarida applikasiya ishlarini bajarilish texnikasi oʻrganiladi. Rangdor surat applikasiya mavzusining elementlarini oʻquvchilar turli bayramlarga bagʻishlangan (tabriknomalar, ochiq xat muqovasini, yoʻl belgilari) ishlarini bajaradilar. Ish mavzu va fikr tanlashdan boshlanadi. Quticha ochiq tondagi qogʻoz fon tarzida tanlanadi. Applikasiyaga

qaratilgan asarning yaratilishi va elementlar miqdori qog'ozni tanlashni belgilaydi. Asarni yaratish ustida ishlagan asosiy e'tibor tanlangan mavzuning mazmuniga, kerakli materiallar, ularning o'lchamlari, ranglarni tanlashga qaratiladi. Asar hajmiga ko'ra eng katta detal mavzuli detal bo'lishi kerak.

Syujetli applikatsiya. Syujetli applikatsiya asariga ko'ra oddiy va murakkab bo'lishi mumkin. Murakkab syujetli applikatsiya – ertaklar, hikoyalar va shu kabilarga illyustratsiya sifatida yasaladi. Agarda syujet oddiy bo'lsa, tasvirlarni oldindan belgilamasdan qirqish mumkin. Murakkab syujetli applikatsiya ham syujet tanlashdan boshlanadi. Agarda syujetni o'quvchining o'zi o'ylab topgan bo'lsa, bu rasmni chizish malakasiga ega bo'lsa, unda avval syujetni rasmi, so'ngra rasmlar detallari chiziladi va qirqib olinadi. Ayrim detallar turli rangdagi qog'ozlardan qirqiladi. Agarda o'quvchi rasmni yaxshi chiza olmasa, u tanlangan rasmdan qora qog'oz yordamida nusxa ko'chirishi mumkin. Bu rasm ayrim detallarga ajratiladi, har bir detalni rangli qalam bilan atrofi chizib chiqiladi. Ularni qirqib olib, syujet yoki narsa detallari qog'ozga yig'iladi. Syujet yoki predmetning tabiiy ko'rinishiga putur yetmasligi uchun ularni qaysi tartibda yelimlanishi belgilanadi va ishga kirishiladi. Kuchaytirish va kattalashtirish usuli yordamida rasmlardan kattalashtirib yoki kichiklashtirib applikatsiyadan foydalanish mumkin.

Mavzuli applikatsiya. Mavzuli applikatsiya ma'lum mavzuni aks ettirishi lozim u badiiy asr uchun illyustratsiya, applikatsiya plakat bo'lishi mumkin. Badiiy tematik applikatsiya ishi predmetlar formasini, asosiy aniqliklarni, qismlarning o'zaro aloqasini, manzara va narsalarning hajmini, rangini, soya va yorug'lik tushayotgan tomonini munosib rang berib ko'rsatish kabilarni ifodalashi kerak. Faqat XVI asrga kelib rivojlangan qog'ozdan applikatsiya qilishni applikasiyaning «yosh» turi deyish mumkin. Qog'ozdan naqsh qirqish bilan o'tmishning mashhur san'atkorlari ham shug'ullanishgan. Masalan, rassom Piter Paul Rubens, daniyalik haykaltarosh Bertel Garvildson ishlari shular jumlasidandir. Mashhur ertakchi Gans Xristian Andersen o'z ertaklari motivlari asosida qog'ozdan applikatsiyalar qirqqan. Rassom F. P. Tolstoy XIX asrning birinchi yarmidagi siluet yaratuvchilarning eng mohir ustasi deyish mumkin. Uning 50 ta siluet ishi ermitajda saqlanmoqda. XIX asrda siluet san'ati G. Narbut, Ye. Krutikov va ko'pgina boshqa rassomlarning ijodida ham o'z aksini topdi. Applikatsiya san'ati bilan faqat professional san'atkorlargina shug'ullanib qolmay, balki xalq orasidan chiqqan mohir ustalar ham bu ish bilan shug'ullangan edilar. Ukraina va Belorussiyada qog'ozdan naqshli parda-firanklar qirqishgan. Qog'ozdan kartinalar yaratib, oynalarga yopishtirilgan. Rassom Ye. Lebedeva ham o'z talantini qog'ozdan applikatsiyalar qirqishga bag'ishlagan. Polshada bezak sifatida qirqilgan naqshlar yangi oqlangan devor va shiplarga yopishtirilgan, bu ijod xalqda - vitsinanki deb ataladi.

Tayyorlangan detallar yelimlanadigan sath, ya'ni fonga joylashtiriladi va

o‘ylangan tasvir hosil qilinadi, agarda bu tasvir ma’qul bo‘lmasa detallar boshqacha joylashtiriladi. Detaillarni yopishtirishda joyni adashtirmaslik uchun ularning o‘rnini qalam bilan belgilab qo‘yiladi. Misol tariqasida eng oddiy geometrik shakl – kvadratni olib, uning almashinishini hosil qilish uchun turli holatlarda joylashtirib ko‘ramiz. Ishni boshlash uchun markazni topish, simmetriya o‘qini o‘tkazish va elementlarni shunga ko‘ra joylashtirish lozim.

Ish mavzu va fikrni tanlashdan boshlanadi. Ko‘pincha ochiq tondagi qog‘oz va fon tanlanadi. Applikatsiya mo‘ljallangan tasvir va elementlar miqdori qog‘ozni tanlashni belgilaydi. Tasvir ustida ishlanganda asosiy e’tibor tanlangan mavzuning mazmuniga, kerakli materiallar, ularning o‘lchamlari, ranglarini tanlashga qaratiladi. Tasvir hajmiga ko‘ra eng katta element asosiy tematik element bo‘lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Davletov, B., & Qosimov, O. (2020). Pedagogik texnologiyalar va ta’lim metodlari. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.
2. Mavlonova, R. (2018). Kasbiy ta’limda interfaol metodlardan foydalanish. Samarqand: SamDU nashriyoti.
3. Qodirov, X. (2021). Ta'lim jarayonida elektron resurslardan foydalanish. Toshkent: Innovatsiya nashriyoti.
4. Xodjayev, E., & Abdullayeva, G. (2019). Zamonaviy texnologiya va o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish. Buxoro: Nasaf nashriyoti.
5. Jonibekova, N. (2017). Muammoli ta’lim va kompetensiya yondashuvi. Toshkent: Ilm Ziyo nashriyoti.